

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σε ένα κράτος δικαίου η δικαστική αμεροληψία συγκαταλέγεται στις θεμελιώδεις αρχές που διέπουν τη δικαιοσύνη. Αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της δίκαιης δίκης. Ο δικαστής οφείλει να κρίνει ελεύθερα και αμερόληπτα. Κατά την εκτέλεση του δικαιοδοτικού του έργου υποχρεούται να μην ευνοεί συνειδητά κάποιον διάδικο, να μην έχει προσωπικό ενδιαφέρον ή προκατάληψη για το αντικείμενο της δίκης. Μόνο η κρίση ενός αμερόληπτου δικαστή γίνεται αποδεκτή από τον πολίτη, ακόμα και αν η κρίση αυτή είναι δυσμενής για αυτόν. Ο πολίτης έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσή του εξεταστεί από ένα αμερόληπτο και ανεξάρτητο δικαστήριο. Βασική προϋπόθεση της δικαστικής αμεροληψίας είναι η δικαστική ανεξαρτησία, η οποία διασφαλίζεται από διατάξεις του Συντάγματος. Η αξίωση δικαστικής αμεροληψίας και ανεξαρτησίας κατοχυρώνεται και σε υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις, όπως η διάταξη του άρθρου 6 παρ. 1 εδ. α' ΕΣΔΑ. Ο Έλληνας νομοθέτης επιχειρεί τη διασφάλιση της δικαστικής αμεροληψίας στην ποινική διαδικασία μέσω τριών θεσμών, οι οποίοι έχουν καθιδρυθεί και ρυθμίζονται από σχετικές διατάξεις του κώδικα ποινικής δικονομίας και οι οποίοι αποσκοπούν στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης των πολιτών στην απροσωπόληπτη συμπεριφορά και κρίση των δικαστικών προσώπων. Οι θεσμοί αυτοί είναι ο αποκλεισμός, η εξαίρεση και η αποχή των δικαστικών προσώπων. Με τα ζητήματα της δικαστικής αμεροληψίας στη ποινική δίκη ασχολείται η παρούσα εργασία, η οποία διακρίνεται σε έξι κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται η διάκριση μεταξύ δικαστικής ανεξαρτησίας και αμεροληψίας, καθώς και η σχέση των δύο αυτών θεσμών με έναν υπέρτερο, εκείνον της δικαιοσύνης. Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην κατοχύρωση της δικαστικής αμεροληψίας μέσω της νομοθετικά κατοχυρωμένης δικαστικής ανεξαρτησίας και των προαναφερόμενων θεσμών του αποκλεισμού, της εξαίρεσης και της αποχής. Αναλύονται οι διατάξεις των άρθρων 14, 15 και 23 ΚΠΔ, αναδεικνύονται τα ανακύπτοντα κατά την εφαρμογή τους ζητήματα και παρουσιάζεται αναλυτικά η σχετική νομολογία. Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται συστηματική καταγραφή των αντίστοιχων διατάξεων του γερμανικού κώδικα ποινικής δικονομίας και της νομολογίας των γερμανικών δικαστηρίων. Όπως ελέχθη, η δικαστική αμεροληψία κατοχυρώνεται και από την ΕΣΔΑ. Για τον λόγο αυτόν, στο τέταρτο κεφάλαιο της μελέτης ερευνάται η νομολογία του ΕΔΔΑ και η διατυπωμένη σε αυτή θέση για επιμέρους ζητήματα της αμεροληψίας των δικαστικών προσώπων στην ποινική διαδικασία. Με βάση την προηγηθείσα έρευνα, στο πέμπτο κεφάλαιο διατυπώνεται η θέση για ορισμένες αναγκαίες τροποποιήσεις στο υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο και συγκε-

Πρόλογος

κριμένα στους προβλεπόμενους στο άρθρο 14 ΚΠΔ λόγους αποκλεισμού, στο κριτήριο των «υπονοιών μεροληψίας» του άρθρου 15 ΚΠΔ, καθώς και σε εκείνο των «σοβαρών λόγων ευπρέπειας» του άρθρου 23 παρ. 2 ΚΠΔ. Το τελευταίο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στη διαδικασία εξαίρεσης και αποχής δικαστικών προσώπων. Αναλύονται οι σχετικές διατάξεις του κώδικα ποινικής δικονομίας, αναφέρονται τα ανακύπτοντα κατά την εφαρμογή τους ζητήματα, διατυπώνεται προσωπική θέση και παρουσιάζεται το σύνολο σχεδόν της δημοσιευμένης νομολογίας.

Σκοπός της παρούσας μονογραφίας είναι η ανάδειξη της σπουδαιότητας της θεμελιώδους αρχής της αμεροληψίας των δικαστικών προσώπων στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης και η συμβολή της στην επίλυση συγκεκριμένων ζητημάτων, τα οποία απασχολούν το νομικό κόσμο της χώρας μας.

Η έκδοση του βιβλίου συμπίπτει με τη συμπλήρωση είκοσι ετών διδασκαλίας στη Νομική Σχολή του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης. Εκφράζω τις ευχαριστίες μου σε όλους τους συναδέλφους μου, μέλη του Τομέα Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστημών για την υπέροχη συνεργασία μας όλα αυτά τα χρόνια.

Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον Πάνο Σάκκουλα, ο οποίος ανέλαβε με πραγματικό ενδιαφέρον την επιμέλεια και την έκδοση του βιβλίου.

Η μονογραφία είναι αφιερωμένη με πολύ αγάπη στα τρία παιδιά μου Στέλιο, Κώστα και Μυρίνα.

Αθήνα, Ιούλιος 2024

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΜΕΡΟΛΗΨΙΑ

I. Δικαστική αμεροληψία και δικαστική ανεξαρτησία

Βασική προϋπόθεση ικανοποίησης του θεμελιώδους δικαιώματος παροχής έννομης προστασίας, το οποίο προβλέπεται στο άρθρο 20 παρ. 1 Σ, είναι η θεσμικά κατοχυρωμένη ίδρυση, συγκρότηση, οργάνωση και λειτουργία ανεξάρτητων και αμερόληπτων δικαστικών οργάνων απονομής της δικαιοσύνης.

Κάνοντας λόγο για αμεροληψία δικαστικού προσώπου, πρέπει εξ αρχής να επισημανθεί η διάκρισή της από τη δικαστική ανεξαρτησία αλλά και η υφιστάμενη σχέση που τη συνδέει με αυτή. Υφιστάμενη σχέση, για τον λόγο ότι ανεξαρτησία και αμεροληψία αποτελούν δύο θεμελιώδεις αρχές του δικαστικού συστήματος, η εφαρμογή των οποίων διασφαλίζει στους πολίτες μίας δημοκρατικής κοινωνίας ότι η δικανική κρίση θα διαμορφωθεί χωρίς οιασδήποτε μορφής εξάρτηση, πίεση και προκατάληψη¹. Η σχέση αυτή προκύπτει ευθέως και από την κοινή αναφορά τους σε υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις, όπως η διάταξη του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ (ανεξαρτησία και αμεροληψία είναι βασικά στοιχεία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη) και εκείνη του άρθρου 14 παρ. 1 εδ. β΄ ΔΣΑΠΔ². Επίσης στο άρθρο 47 εδ. β΄ του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης³ αλλά και πολύ νωρίτερα στο άρθρο 10 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, την οποία υιοθέτησε η γενική συνέλευση του ΟΗΕ στις 10.12.1948⁴. Οι εν λόγω ρυθμίσεις

1. Για τον τελολογικό σύνδεσμο μεταξύ των αρχών της δικαστικής ανεξαρτησίας και της δικαστικής αμεροληψίας βλ. Δημ. Ράικος, Η αμεροληψία κατά την απονομή της δικαιοσύνης, Διδικ 2014, 8.

2. Το οποίο κυρώθηκε με το νόμο 2462/1997, σύμφωνα δε με το άρθρο αυτό: «Κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα η υπόθεσή του να δικαστεί δίκαια και δημόσια από αρμόδιο, ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει συσταθεί με νόμο, το οποίο θα αποφασίσει για το βάσιμο κάθε κατηγορίας σχετικά με ποινικό αδίκημα, η οποία έχει απαγγελθεί εναντίον του...».

3. Σύμφωνα με το οποίο «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεσή του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως...».

4. Κατά το άρθρο αυτό «Καθένας έχει δικαίωμα, με πλήρη ισότητα, να εκδικάζεται η

εγγυώνται το δικαίωμα κάθε πολίτη να εκδικασθεί η υπόθεσή του από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο.

Οι δύο αυτοί θεσμοί είναι αλληλένδετοι, καθότι επιδιώκουν τον ίδιο σκοπό ήτοι τον σχηματισμό δίκαιης και αντικειμενικής δικαστικής κρίσης. Παρά τον στενό σύνδεσμο που υφίσταται μεταξύ τους, η δικαστική ανεξαρτησία είναι όρος ευρύτερος εκείνου της δικαστικής αμεροληψίας, με διαφορετική έννοια, διαφορετικό περιεχόμενο και διαφορετικές προϋποθέσεις συνδρομής. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, «οι δύο αυτές βασικές για την απονομή της δικαιοσύνης αρχές έχουν διαφορετικό εννοιολογικό περιεχόμενο, καίτοι σε ορισμένες περιπτώσεις η διάκρισις δεν είναι ευχερής»⁵. Ο μη ανεξάρτητος δικαστής αδυνατεί να κρίνει ελεύθερα και αμερόληπτα, συνεπώς η ανεξαρτησία του αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση της αμεροληψίας του. Αντίθετα, ένα δικαστικό όργανο/πρόσωπο μπορεί να είναι λειτουργικά ανεξάρτητο, αλλά *in concreto* να μην πληρούνται τα εχέγγυα της αμεροληψίας, να μην λειτουργεί απροσωπώληπτα. Η ανεξαρτησία αφορά κυρίως το δικαστήριο και τους δικαστές ως όργανα απονομής της δικαιοσύνης *in abstracto*, ενώ η αμεροληψία εξετάζεται *in concreto* στο πλαίσιο της διερεύνησης συγκεκριμένης υπόθεσης. Η απουσία εξάρτησης υποδηλώνει ανεξαρτησία, η δε έλλειψη συνειδητής εύνοιας προς κάποιον διάδικο ή προκατάληψης προς το αντικείμενο της δίκης ή προσωπικού ενδιαφέροντος υποδηλώνει αμεροληψία.

Η αμεροληψία είναι κυρίως μία διανοητική/πνευματική κατάσταση του δικαστή σε σχέση με συγκεκριμένη υπόθεση και τους διαδίκους της. Αυτός είναι ένας γενικά αποδεκτός ορισμός για την έννοια της δικαστικής υποκειμενικής αμεροληψίας. Σε αυτόν μπορούμε να προσθέσουμε και το στοιχείο της καθολικότητας. Ένας δικαστής εκδίδει μία αμερόληπτη απόφαση, όταν ακολουθεί και τη γνωστή ρήση/κατηγορητική προσταγή του Ιμάνουελ Καντ: «Πράττε μόνο σύμφωνα με τον γνώμονα εκείνον, με τον οποίον μπορείς συγχρόνως να θέλεις (ο ίδιος αυτός γνώμονας) να γίνει καθολικός νόμος»⁶, όπως αυτή διατυπώθηκε ή μάλλον ερμηνεύτηκε αργότερα από τον Άγγλο ωφελιμιστή φιλόσοφο Henry Sidgwick, ο οποίος στο έργο του «Οι Μέθοδοι της Ηθικής» και ειδικότερα στον πρόλογο της έκτης έκδοσης του βιβλί-

υπόθεσή του δίκαια και δημόσια από δικαστήριο ανεξάρτητο και αμερόληπτο που θα αποφασίσει... ε περίπτωση ποινικής διαδικασίας για το βάσιμο της κατηγορίας που στρέφεται εναντίον του».

5. Ι. Τζεβελεκάκης, Η θεσμική διασφάλιση της αμεροληψίας του δικαστή, ΝοΒ 1998, 745 επ., 749.

6. Ιμάνουελ Καντ, Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών, σελ. 37: «Ουδέποτε οφείλω να δρω με άλλον τρόπο παρά μόνον έτσι ώστε να μπορώ επίσης να θέλω να γίνει ο γνώμονάς μου καθολικός νόμος», σελ. 64 και σελ. 65 όπου επίσης αναφέρει «Πράττε έτσι σαν να επρόκειτο ο γνώμονας της πράξης σου να γίνει με τη θέλησή σου καθολικός φυσικός νόμος», ενώ αμέσως μετά παρατίθενται τέσσερα καθήκοντα –από τα πολλά πραγματικά καθήκοντα, όπως ο ίδιος ο Καντ αναφέρει– τα οποία συνάγονται από την συγκεκριμένη αρχή.

ου αναφέρει: «Το ότι αυτό που είναι δίκαιο για μένα πρέπει να είναι δίκαιο για τον καθένα σε αντίστοιχες περιστάσεις –αυτή είναι η δική μου ερμηνεία της καντιανής ρήσης– το θεώρησα ασφαλώς θεμελιώδες, αδιαμφισβήτητα αληθές και όχι χωρίς πρακτική σημασία»⁷.

Η δικαστική αμεροληψία είναι έννοια συναφής της δικαστικής ουδετερότητας, η οποία επίσης υποδηλώνει την έλλειψη οιασδήποτε προτίμησης του δικαστή για την έκβαση της υπό εξέτασης υπόθεσης είτε υπέρ είτε σε βάρος ενός των διαδίκων μέχρι την έκδοση της απόφασης. Αποτελεί διαδικαστική απαίτηση, μέσω της οποίας εξωτερικεύεται (και) η ουδετερότητα, που πρέπει επίσης να επιδεικνύει ο δικαστής κατά την εκτέλεση του δικαιοδοτικού του καθήκοντος. Το ότι ο δικαστής οφείλει να είναι ουδέτερος, δεν σημαίνει φυσικά ότι πρέπει να είναι αδρανής, αλλά ότι οφείλει να τηρεί ίσες αποστάσεις ως αμέτοχος τρίτος έναντι κάθε διαδίκου καθ' όλη τη διαδικασία και μέχρι την έκδοση της απόφασης. Αυτό σίγουρα δεν αναιρείται από το ότι με την τελειωτική του κρίση συντάσσεται εξ ολοκλήρου ή εν μέρει με το μέρος ενός των διαδίκων, αφού αυτό αποτελεί κύριο αντικείμενο του δικαιοδοτικού του έργου⁸.

Η δικαστική αμεροληψία εκφράζεται και μέσω της επονομαζόμενης διαδικαστικής αμεροληψίας, η οποία αφορά κυρίως τις δικονομικές δυνατότητες των διαδίκων να προβάλλουν «επί ίσοις όροις» τους ισχυρισμούς και τα επιχειρήματά τους πριν ο δικαστής σχηματίσει την τελική του κρίση. Με άλλα λόγια, η διαδικαστική αμεροληψία συνδέεται άμεσα με την αρχή της «ισότητας των όπλων» υπό την έννοια ότι ο αμερόληπτος δικαστής οφείλει, εφαρμόζοντας την αρχή “*audiatur et altera pars*”, να ακούει τα εμπλεκόμενα μέρη και να παρέχει σε αυτά τη δυνατότητα να ασκήσουν όλα τα προβλεπόμενα στο νόμο δικαιώματά τους, όπως για παράδειγμα τα αναφερόμενα στο άρθρο 333 ΚΠΔ δικαιώματα υποβολής ερωτήσεων στους μάρτυρες και υποβολής αιτήσεων ή ενστάσεων κατά το στάδιο της ακροαματικής διαδικασίας. Η προαναφερθείσα αρχή της ισότητας των «δικονομικών» όπλων αποτελεί ειδικότερη μορφή της θεμελιώδους αρχής της ισότητας, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 Σ και διασφαλίζεται στην ποινική δίκη όχι μόνο από τις σχετικές διατάξεις που ρυθμίζουν τα δικαιώματα των διαδίκων, αλλά και από την αναγκαία διαδικαστική αμεροληψία των δικαστικών προσώπων κατά την εφαρμογή των διατάξεων αυτών.

7. *Henry Sidgwick, The Methods of Ethics, Seventh Edition* (επιανεκτύπωση 1962), xvii. Σημειώνεται ότι ο H. Sidgwick απεβίωσε το έτος 1900 πριν ολοκληρώσει την έκτη έκδοση του βιβλίου του. Το βιβλίο αυτό εκδόθηκε για πρώτη φορά το έτος 1874. Ο Πρόλογος της έκτης έκδοσης (1901), που ο ίδιος είχε προλάβει να συγγράψει, περιλαμβάνεται στην εδώ αναφερόμενη έβδομη έκδοση (πρώτη εκτύπωση το έτος 1907), την οποία επιμελήθηκε ο E.E. Constance Jones του Girton College του Cambridge.

8. Αντίθετα Σ. Παναζόπουλος, Η εξαίρεση του δικαστή, 30, όπου αναφέρεται ότι «η αμεροληψία δεν μπορεί να συγχέεται με την ουδετερότητα, διότι η τελευταία είναι το αντίθετο της επέμβασης. Με την έννοια αυτή, η ουδετερότητα μπορεί να είναι μεροληπτική, όταν αυτή η συμπεριφορά μπορεί να είναι ευνοϊκή για κάποιο από τα διάδικα μέρη».

Η παραβίαση της υποχρέωσης αυτής, η οποία εγγυάται τη δικαιοσύνη και νομοτυπικότητα της διαδικασίας, υποδηλώνει έλλειψη διαδικαστικής αμεροληψίας και συνακόλουθα έλλειψη αμεροληψίας.

Η ανεξαρτησία έχει περισσότερες μορφές, όχι όμως και η αμεροληψία ως γενική, ευρεία έννοια. Η δικαστική ανεξαρτησία προστατεύεται ευθέως μέσα από συνταγματικές διατάξεις, όχι όμως και η δικαστική αμεροληψία, η προστασία της οποίας διασφαλίζεται εν μέρει είτε έμμεσα μέσω των προστατευτικών για την ανεξαρτησία διατάξεων, αλλά και των διατάξεων που αναφέρονται στην αρχή του νόμιμου δικαστή και στην αρχή του κράτους δικαίου⁹ είτε άμεσα μέσω των διατάξεων του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας που ρυθμίζουν τον αποκλεισμό, την εξαίρεση και την αποχή των δικαστικών προσώπων και μέσω ορισμένων διατάξεων του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργιών (ν. 4938/2022), όπως εκείνη του άρθρου 49 που ρυθμίζει τα κωλύματα εντοπιότητας των δικαστικών λειτουργιών. Εκτός, όμως, από τις προαναφερόμενες διατάξεις, η εμπειρία και η νομική κατάρτιση μπορούν να συμβάλλουν στην έκδοση μίας απροσωπώληπτης δικαστικής κρίσης, δεν μπορούν όμως και αυτές να την εγγυηθούν, καθότι κριτήρια και θεσπισμένοι κανόνες έκδοσης αμερόληπτης κρίσης υπάρχουν μεν, μπορούν όμως να την διασφαλίσουν μέχρι ενός σημείου. Και αυτό, διότι απόλυτη και εκ των προτέρων διασφάλιση της απροσωπώληπτης κρίσης ενός δικαστικού προσώπου ούτε υφίσταται ούτε μπορεί να υφίσταται λόγω του υποκειμενικού στοιχείου που ενυπάρχει πάντα στη διαμόρφωσή της.

Η δικαστική αμεροληψία προϋποθέτει τον αυτοέλεγχο συναισθημάτων, αυτός, όμως, δεν μπορεί ούτε να αξιολογηθεί ούτε να διδαχθεί. Αναλυτικός οδηγός συμπεριφοράς και κυρίως αναλυτικό εγχειρίδιο αντιμετώπισης και αποτροπής κάθε είδους εσωτερικού ή εξωτερικού παράγοντα που επηρεάζει τη διαμόρφωση της δικαστικής κρίσης, δεν υπάρχει και μάλλον δεν θα υπάρξει. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι ένας δικαστής δεν θα κρίνει αμερόληπτα, αλλά ότι η αμεροληψία του δεν μπορεί να διασφαλισθεί σε μέγιστο βαθμό εκ των προτέρων. Ιδιαίτερης βαρύτητας είναι η ακόλουθη απολύτως ορθή θέση του Ε. Κρουσταλάκη: *«Μιλάμε συνήθως για τις αντικειμενικές δυσκολίες που ο δικαστής, ως εφαρμοστής του δικαίου, αντιμετωπίζει κατά την επιτέλεση του έργου, ενός έργου, από τη φύση του εξαιρετικά δύσκολου. Δεν πρέπει όμως να παραλείπουμε και κάποιες υποκειμενικές δυσχέρειες, που παρεμβάλλονται στο δικαστικό έργο. Και φαίνεται αυτές να είναι σημαντικότερες. Ο δικαστής δεν παύει να είναι μία προσωπικότητα που βαρύνεται με κληρονομικές καταβολές, που έχει υποστεί επιδράσεις από την αγωγή την οποία έχει λάβει και υφίσταται επιρροές από τις φιλοσοφικές, θρησκευτικές και πολιτικές του θέσεις. Για να είναι όμως σωστός δικαστής και να εφαρμόζει ορθά το δίκαιο, έχει υποχρέωση τη δύσκολη μεν αλλά γενναία υπέρβαση όλων αυτών των συνισταμένων της προσωπικότητάς του. Δεν είναι εύκολα κατορθωτό αυτό και πάντως δεν είναι πλήρως δυνατό.*

9. Δημ. Ράικος, Η αμεροληψία κατά την απονομή της δικαιοσύνης, Διδικ 2014, 1 επ.

Η προσπάθεια πρέπει παρά ταύτα να γίνεται. Τουλάχιστον δεν πρέπει να αγνοείται η ύπαρξη του προβλήματος. Και ο δικαστής πρέπει να εφαρμόζει τους κανόνες του δικαίου μακριά από προσωπικές του επιλογές και θεωρητικές του προτιμήσεις»¹⁰.

Όπως θα αναλυθεί κατωτέρω, ο προαναφερόμενος γενικός προσδιορισμός της έννοιάς της είναι μάλλον εύκολος και κοινά αποδεκτός, πρόβλημα, όμως, δημιουργείται στην *in concreto* αξιολόγηση της αμεροληψίας ενός δικαστικού προσώπου και ειδικότερα στην ορθή αξιολόγηση της επίδρασης ή μη υφιστάμενων περιστάσεων στην αμερόληπτη κρίση του. Για την επίλυσή του ο νομοθέτης έχει συμβάλλει με την καθιέρωση των αναφερομένων στο άρθρο 14 ΚΠΔ και σε άλλες διατάξεις λόγω αποκλεισμού, καθώς και με την εισαγωγή ενός συγκεκριμένου και με μεγάλη ευρύτητα κριτηρίου (πρόκληση υπονοιών μεροληψίας), ως ιδιαίτερου λόγου εξαίρεσης, ενώ η θεωρία και η νομολογία επιχειρούν παράλληλα να δώσουν λύσεις και διεξόδους. Εντούτοις, το πρόβλημα παραμένει και υπό το ισχύον νομοθετικό καθεστώς θα εξακολουθεί να παραμένει.

Στην αμεροληψία πρέπει να εκπληρώνονται ταυτόχρονα δύο όροι: ένας εσωτερικός και ένας εξωτερικός. Ο δικαστής κατά την άσκηση του διερευνητικού του καθήκοντος είναι σε θέση να κρίνει αμερόληπτα, όταν είναι ελεύθερος από προκαταλήψεις ή προσωπικό ενδιαφέρον και συμφέρον. Αυτό είναι μία Αρετή. Πρέπει επίσης να έχει την ικανότητα να κρίνει τι είναι δίκαιο και τι άδικο. Συγχρόνως, όμως, πρέπει να εκπληρώνεται και ένας ακόμη εξωτερικός όρος, η απόλυτη διασφάλιση της απροκατάληπτης κρίσης του. Το αμερόληπτο ή μη της δικαστικής κρίσης μπορεί να ελεγχθεί και να αξιολογηθεί (είτε σωστά είτε λάθος) με βάση συγκεκριμένα κριτήρια που θέτει ο νόμος και ερμηνεύονται από τη θεωρία και τη νομολογία, όπως η δυνατότητα έγερσης δικαιολογημένης δυσπιστίας για το απροσωπώληπτο ενός δικαστικού προσώπου λόγω συγκεκριμένου γεγονότος. Κρίνεται επίσης από την αιτιολογία της, η οποία υπόκειται στον προβλεπόμενο στο νόμο έλεγχο. Αυτό όμως εφαρμόζεται και λαμβάνει χώρα εκ των υστέρων. Εκ των προτέρων παρέχεται μεν νομοθετική διασφάλιση μέσω των διατάξεων περί ανεξαρτησίας ή εκείνων που ρυθμίζουν τον αποκλεισμό, την εξαίρεση και την αποχή των δικαστικών προσώπων, αλλά όχι απόλυτη. Λόγω δε της υφιστάμενης αδυναμίας πλήρωσης του εξωτερικού αυτού όρου, υποστηρίζεται η άποψη ότι στην έννοια της αμεροληψίας βρίσκουμε μία «αχίλλειο πτέρνα» των υποστηριζόμενων θεωριών περί Δικαιοσύνης¹¹.

Ως ανωτέρω ελέχθη, αναλυτικός οδηγός απροκατάληπτης δικαστικής κρίσης και συμπεριφοράς δεν υπάρχει. Εντούτοις, έχουν γίνει σημαντικές ενέργειες προς την κατεύθυνση αυτή¹². Η ανεξαρτησία και η αμεροληψία των δικαστικών και εισαγγε-

10. Ε. Κρουσταλάκης, Η προσωπικότητα του δικαστικού λειτουργού στην προσπάθεια για την ορθή δικανική κρίση, Ποιν/λογ 2001, 1659 επ.

11. *Esfandiar Tabari*, *Gerechtigkeit und Unparteilichkeit*, 130.

12. Σε αυτές συγκαταλέγεται και η «Διεθνής Διακήρυξη για την Ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης» της 10^{ης} Ιουνίου 1983 στο Μόντρεαλ του Καναδά κατά το πρώτο παγκόσμιο συνέ-

λικών λειτουργιών συμπεριλαμβάνονται στις δεοντολογικές αρχές που διέπουν το δικαστικό λειτούργημα¹³, η συλλογή των οποίων σε ενιαίο κείμενο εμφανίζει έντονη τάση εδώ και αρκετά χρόνια¹⁴. Τον Απρίλιο του έτους 2001 δημιουργήθηκε στο Μπαγκαλόρ της Ινδίας ένα σχέδιο Κώδικα Δικαστικής Συμπεριφοράς, στο οποίο περιλαμβάνονται έξι βασικές αρχές, οι επονομαζόμενες Αρχές της Μπαγκαλόρ για τη Δικαστική Δεοντολογία (The Bangalore Principles of Judicial Conduct), το οποίο αναθεωρήθηκε και υιοθετήθηκε στις 25-26 Νοεμβρίου του έτους 2002 στη Χάγη. Μεταξύ των αρχών αυτών συγκαταλέγονται η ανεξαρτησία (σε θεσμικό και προσωπικό επίπεδο) και η αμεροληψία¹⁵. Οι διεθνείς αυτές αρχές αποτέλεσαν στη συνέχεια τη βάση για τη δημιουργία και στη χώρα μας κειμένων (Χάρτες), στα οποία περιλαμβάνεται αφενός ένας μη εξαντλητικός κατάλογος δεοντολογικών συμπεριφορών με σκοπό την αποτύπωση σε ενιαίο κείμενο των βασικών αρχών δικαστικής δεοντολογίας και αφετέρου κανόνες συμπεριφοράς που απορρέουν από τις εν λόγω αρχές. Μεταξύ των παρόμοιων αυτών κειμένων περιλαμβάνεται ο Χάρτης Δεοντολογίας των Δικαστικών Λειτουργιών του Ελεγκτικού Συνεδρίου¹⁶, ο Χάρτης Δεοντολογίας των Δικαστικών και Εισαγγελικών Λειτουργιών της Πολιτικής και Ποινικής Δικαιοσύνης¹⁷ και ο Χάρτης Δεοντολογίας των Δικαστικών Λειτουργιών του Συμβουλίου της Επικρατείας (με ημερομηνία 23.3.2022)¹⁸.

Στους εν λόγω Χάρτες ορίζεται ότι η αρχή της δικαστικής αμεροληψίας επιδεικνύεται και διασφαλίζεται τόσο κατά τη λήψη των αποφάσεων όσο και στα προηγούμενα διαδικαστικά στάδια, ενώ ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στη συμπεριφορά που οφείλει να επιδεικνύει ο δικαστής κατά την εκτέλεση του έργου του και στη κοινωνική του ζωή. Η αμερόληπτη συμπεριφορά εμπνέει το σεβασμό και την εμπιστοσύνη που πρέπει να τρέφουν οι πολίτες προς τον θεσμό της δικαιοσύνης, το δε καθήκον αμεροληψίας αλλά και ανεξαρτησίας υποχρεώνει τον εκάστοτε δικαστή να ενεργεί ως αμέτοχος κριτής, να λειτουργεί διακριτικά. Η υποχρέωση διακριτικότητας για τον δικαστή αποτελεί μία βασικότατη αρχή¹⁹. Υποδεικνύεται μεταξύ άλλων

δριο για τη δικαστική ανεξαρτησία, στο οποίο συμμετείχε ως εκπρόσωπος της Ελλάδας ο καθηγητής Κωνσταντίνος Κεραμεύς.

13. Βλ. σχετικά *Χ. Ζάχου*, Βασικές δεοντολογικές αρχές που διέπουν το δικαστικό λειτούργημα, Εισήγηση σε ΕΣΔΙ στις 2-3/3/2023 σε esdi.gr.

14. Βλ. αναλυτικά *Μ. Πικραμένος*, Το διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο αρχών και προτάσεων για την οργάνωση και λειτουργία της δικαιοσύνης σε: *Η Δικαιοσύνη στην Ελλάδα, Προτάσεις για ένα σύγχρονο δικαστικό σύστημα* (2019).

15. Οι υπόλοιπες τέσσερις αρχές της Bangalore που συνθέτουν το πλαίσιο της δικαστικής δεοντολογίας είναι η ακεραιότητα, η ευπρέπεια, η ισότητα και τέλος η ικανότητα και η επιμέλεια.

16. Δημοσιευμένος σε ΦΕΚ 4942/9.11.2020.

17. Αναρτημένος στην επίσημη ιστοσελίδα του Αρείου Πάγου.

18. Αναρτημένος στην επίσημη ιστοσελίδα του ΣΤΕ.

19. Βλ. *Α. Μαγγανάς*, Πόσο ανεξάρτητος είναι ένας δικαστής; Η канаδική νομολογιακή

σε αυτόν να μην δεσμεύεται από τις προσωπικές του πεποιθήσεις και αντιλήψεις κατά τη διαμόρφωση της κρίσης του, να τηρεί ίσες αποστάσεις και να εκτελεί τα καθήκοντά του χωρίς προκατάληψη ή εύνοια προς κάποιον διάδικο. Συγχρόνως αναφέρεται ότι οφείλει να δίδει μεγάλη σημασία στη συμπεριφορά του και συγκεκριμένα να ελαχιστοποιεί τις περιπτώσεις εκείνες, οι οποίες θα τον απομάκρυναν από τη συμμετοχή του στο αρμόδιο δικαιοδοτικό όργανο, να αποφεύγει τη διατύπωση σχολίων για ζήτημα που τίθεται σε υπόθεση, την οποία ο ίδιος χειρίζεται, να μην δημιουργεί την εντύπωση ότι ευνοεί κάποιον διάδικο ή ότι έχει διαμορφωμένη οριστική άποψη, να αποφεύγει να εκδηλώνει επιδοκίμασία, αποδοκιμασία ή δυσφορία για όσα γίνονται ή λέγονται ενώπιόν του, να διατηρεί την ψυχραιμία του σε τυχόν αντιδικονομικές, καταχρηστικές ή επιθετικές συμπεριφορές, να εκφράζει με προσοχή τις απόψεις του σε δημόσιες συζητήσεις και να μεριμνά ώστε στην προσωπική του ζωή να μην αμφισβητείται η εικόνα της αμεροληψίας του²⁰.

II. Αμερόληπτη και δίκαιη δικανική κρίση

Οι δύο αυτοί θεσμοί (ανεξαρτησία και αμεροληψία) υπηρετούν έναν υπέρτερο θεσμό, εκείνον της Δικαιοσύνης. Οι δίκαιες αποφάσεις απαιτούν απροσωπώληπτη στάση. Ο δικαστής πρέπει να κρίνει αμερόληπτα και αυτό προϋποθέτει μεταξύ άλλων ανεξαρτησία. Η ορθή απονομή της δικαιοσύνης δεν απαιτεί μόνο την καθιέρωση και ενίσχυση της δικαστικής ανεξαρτησίας, αλλά ως αναγκαίους όρους έχει την αμεροληψία και την ουδετερότητα των δικαστών. Η δικανική κρίση είναι πολλές φορές μία σύνθετη, μία δύσκολη διαδικασία, η απαιτούμενη δε δικαστική αμεροληψία χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα στοιχεία, διαφορετικά σε σχέση με εκείνη του μάρτυρα. Ο μάρτυρας οφείλει να καταθέσει τα πραγματικά περιστατικά που υπέπεσαν στην αντίληψή του, όπως ακριβώς τα βίωσε, χωρίς να λαμβάνει υπόψη για την κατάθεσή του το συμφέρον των διαδίκων. Συγχρόνως οφείλει –κατά κανόνα– να μην αξιολογεί τα γεγονότα αυτά, καθότι κάθε αξιολόγηση πλήττει ή μπορεί να πλήξει την αμεροληψία του. Με τον τρόπο αυτόν καταθέτει αμερόληπτα, αντικειμενικά. Από την άλλη πλευρά, ο δικαστής οφείλει να είναι αμερόληπτος, οφείλει, όμως, να διακρίνεται και από την ικανότητα σχηματισμού δικανικής κρίσης. Ο δικαστής κρίνει εντός των δικαιοδοτικών του καθηκόντων, η αναγκαία δε αμεροληψία του συνυπάρχει –σε αντίθεση με εκείνη του μάρτυρα– με την αναγκαία ικανότητά του να αξιολογεί τα στοιχεία της υπόθεσης και να σχηματίζει δικανική κρίση, σε αυτή, όμως, την αποστολή του το υποκειμενικό στοιχείο δύσκολα απουσιάζει.

Μία δίκαιη απόφαση είναι αποτέλεσμα της κρίσης ενός αμερόληπτου δικαστή, μπορεί, όμως, ένας αμερόληπτος δικαστής να εκδώσει μία άδικη, μία νομικά ή ου-

πρακτική, ΠοινΔικ 1998, 365 επ.

20. Βλ. σχετικά Π. Παναγιωτόπουλος, Σχέσεις δικαστών, εισαγγελέων και συνηγόρων στο πλαίσιο της ποινικής δίκης, ΠοινΧρ 2014, 246 επ.

σιαστικά εσφαλμένη απόφαση, αφού η έκδοση κάθε απόφασης είναι ανθρώπινο έργο. Μπορούμε να μιλήσουμε για μεροληπτική στάση σε κάθε περίπτωση νομικού σφάλματος; Η απάντηση είναι όχι, εκτός –θα μπορούσε δικαιολογημένα να ισχυριστεί κάποιος– εάν πρόκειται για κραυγαλέα και αυθαίρετη παραβίαση του νόμου. Σε μία τέτοια περίπτωση δημιουργούνται εύλογες αμφιβολίες και θεμελιωμένες υπόνοιες για την απροσωπώληπτη κρίση και εφαρμογή των εφαρμοστέων διατάξεων. Εξάλλου, μία απόφαση/κρίση μπορεί να χαρακτηριστεί είτε δίκαιη είτε άδικη ανάλογα με τα κριτήρια που θέτει κάθε άνθρωπος ως προς το τι θεωρεί εκείνος δίκαιο ή άδικο. Η κρίση επί ενός ουσιαστικού ζητήματος από διαφορετικά αμερόληπτα πρόσωπα μπορεί να είναι διαφορετική, για το καθένα, όμως, από τα πρόσωπα αυτά η δική του κρίση είναι δίκαιη. Συνεπώς, σε μία τέτοια περίπτωση έχουμε να κάνουμε με διαφορετικές κρίσεις, από διαφορετικά πρόσωπα, τα οποία κρίνουν αμερόληπτα με βάση την αξιολόγηση και τα κριτήρια του καθενός, όπως αυτά διαμορφώνονται από διάφορους παράγοντες και θεωρήσεις που χαρακτηρίζουν την προσωπικότητά τους, αλλά και την έννοια που αυτά προσδίδουν στον όρο «δίκαιο». Εξίσου όμως πιθανή είναι και η κρίση επί ενός ζητήματος από διαφορετικά πρόσωπα, τα οποία λειτουργούν σύμφωνα με τις δικές τους αντιλήψεις και πεποιθήσεις και επηρεάζονται από αυτές κατά τον σχηματισμό της κρίσης τους. Σε αυτή την περίπτωση, το καθένα από τα πρόσωπα αυτά θα κρίνει διαφορετικά, συγχρόνως δε θα θεωρεί τη δική του κρίση ως ορθή και δίκαιη. Και αυτό είναι φυσιολογικό.

Ας σκεφτούμε το παράδειγμα του Amartya Sen, στο έργο του «*Η Ιδέα της Δικαιοσύνης*». Τρία παιδιά τσακώνονται για το ποιο θα πάρει μία φλογέρα. Η Άννα την διεκδικεί διότι είναι η μόνη από αυτά που γνωρίζει να παίζει φλογέρα. Ο Μπομπ την θέλει, με το επιχείρημα ότι είναι τόσο φτωχός που δεν μπορεί να αποκτήσει φλογέρα με δικά του χρήματα, επισημαίνοντας συγχρόνως ότι είναι πολύ φτωχός και δεν έχει κανένα παιχνίδι. Τέλος η Κάρλα θεωρεί ότι είναι εκείνη που πρέπει να την αποκτήσει, διότι επένδυσε πάρα πολύ χρόνο για να την κατασκευάσει και παρόλα αυτά έρχονται τώρα τα άλλα δύο παιδιά να την αποκτήσουν. Από την σκοπιά της οικονομικής ισότητας, ο Μπομπ πρέπει να την πάρει, καθότι είναι το πιο φτωχό από τα τρία παιδιά. Ο υποστηρικτής της θεωρίας του ωφελιμισμού θα ψήφιζε υπέρ της Άννας, διότι μόνο στα δικά της χέρια είναι χρήσιμη η φλογέρα, συγχρόνως δε επιτυγχάνεται «ωφέλεια» και για μεγαλύτερο κατά το δυνατόν αριθμό ανθρώπων. Τέλος, για εκείνον που πρεσβεύει τη θεωρία του φιλελευθερισμού, που θεμελιώνεται στις ιδέες της ατομικής ελευθερίας και ιδιοκτησίας, η φλογέρα ανήκει στην Κάρλα. Αυτή είναι η μοναδική ιδιοκτήτρια της. Με το παράδειγμα αυτό, ο Sen θέλει να δείξει ότι η αμεροληψία έχει περισσότερες όψεις. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει «*δεν έχουμε να κάνουμε απλώς με μία σύγκρουση των ιδιοτελών συμφερόντων των τριών παιδιών (αν και, φυσικά, υπάρχει και αυτή η διάσταση), αλλά επίσης με το γεγονός ότι η επιχειρηματολογία του καθενός βασίζεται σε διαφορετικό τύπο αμερόληπτου και όχι αυθαίρετου λόγου*». Το ερώτημα λοιπόν για τον Amartya Sen είναι, αν